

GLOBALLASHUV DAVRIDA RAQAMLI IJODKORLIKNING BO‘LAJAK TALABALAR UCHUN AHAMIYATI

Berdiyorova Nilufar Berdiyov qizi

Xalqaro Nordik universiteti mustaqil tadqiqotchisi

berdiyorovaniluberdiyrovna@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23757221>

Annotatsiya: Maqolada globallashuv sharoitida oliy ta’limga kirishga tayyorlanayotgan yoshlarning raqamli ijodkorligini rivojlantirish masalasi nazariy va metodik jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli ijodkorlik axborotni izlash, ishonchliligini baholash, mustaqil g‘oya ishlab chiqish, raqamli mahsulot yaratish va uni mas’uliyat bilan taqdim etish birligi sifatida talqin etiladi. O‘zbekiston ta’lim konteksti, DigComp 2.2 modeli, OECDning kreativ fikrlashga doir materiallari hamda MDH tadqiqotlari qiyoslanadi. Muammoga asoslangan loyiha sikli, elektron portfolio va mezonli baholash modeli taklif etiladi. Ishning natijasi tajriba orqali isbotlangan samaradorlik ko‘rsatkichi emas, amaliy sinovdan o‘tkazilishi lozim bo‘lgan pedagogik yechimdir.

Kalit so‘zlar: globallashuv, raqamli ijodkorlik, bo‘lajak talaba, kreativ fikrlash, raqamli kompetensiya, media savodxonlik, elektron portfolio, akademik halollik.

Abstract: This article provides a theoretical and methodological analysis of the development of digital creativity among young people preparing for university admission in the context of globalization. Digital creativity is interpreted as an integrated process involving information search, evaluation of information reliability, independent idea generation, digital product creation, and its responsible presentation. The educational context of Uzbekistan, the DigComp 2.2 framework, OECD materials on creative thinking, and research conducted in CIS countries are compared. A problem-based project cycle, an electronic portfolio, and a criterion-based assessment model are proposed. The outcome of this study is not an effectiveness indicator empirically validated through experimentation, but a pedagogical solution that requires practical testing.

Keywords: globalization, digital creativity, prospective university student, creative thinking, digital competence, media literacy, electronic portfolio, academic integrity.

KIRISH

Globallashuv bilim, texnologiya, madaniy mahsulot va kommunikatsiya almashinuvinig xalqaro miqyosda jadallashishi bilan tavsiflanadi. Yoshlar uchun bu jarayon ochiq ta’lim resurslari, masofaviy hamkorlik va turli tillardagi ilmiy axborotdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayni paytda axborotning ko‘pligi uni tushunish va tekshirishni avtomatik ta’minlamaydi. Raqamli muhitda faol bo‘lish, qurilmadan tez foydalanish hamda ilmiy jihatdan asoslangan yangi mahsulot yaratish turlicha tayyorgarlikni talab qiladi.

O‘zbekistonda “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasi raqamli texnologiyalarni, jumladan ta’limda axborot-kommunikatsiya yechimlarini rivojlantirishning normativ yo‘nalishlarini belgilaydi [1]. Biroq mazkur hujjatni muayyan o‘quv metodining samaradorligi

isboti sifatida talqin qilish mumkin emas. Ta’lim amaliyotida strategik vazifa aniq o’quv topshirig’i, zarur resurs, o’qituvchi ko‘magi va o‘lchanadigan natijaga aylantirilishi kerak.

Maqoladagi “bo‘lajak talabalar” atamasi oliy ta’limga kirishga tayyorlanayotgan yuqori sinf o‘quvchilari, akademik litsey hamda professional ta’lim bitiruvchilarini anglatadi. Ularning kelajakdagi mutaxassisligi turlicha bo‘lsa-da, mustaqil o‘rganish, dalil bilan ishlash va bilimni taqdim etish ehtiyoji umumiydir. Tadqiqot savoli quyidagicha qo‘yiladi: raqamli ijodkorlikni rivojlantirish qaysi pedagogik sharoitlarda oliy ta’limga tayyorgarlikning mazmunli tarkibiy qismiga aylanishi mumkin?

Tadqiqotning maqsadi raqamli ijodkorlikning bo‘lajak talabalar uchun ahamiyatini ilmiy adabiyotlar asosida yoritish va uni rivojlantirishning amaliy modelini taklif etishdan iborat. Vazifalar raqamli savodxonlik va ijodkorlik tushunchalarini farqlash, xalqaro hamda mintaqaviy yondashuvlarni qiyoslash, o‘quv loyihasining bosqichlarini belgilash va natijalarni baholash mezonlarini ishlab chiqishni qamrab oladi.

Ish tanlangan manbalarning nazariy tahlili va konseptual qiyoslashga asoslangan. Normativ hujjat, kompetensiya doirasi, xalqaro baholash hisoboti, ilmiy maqola va konferensiya materiali turli dalil turlari sifatida ajratildi. Manbalar mavzuga mosligi, muallif va nashr ma’lumotlarining aniqligi, rasmiy nashriyot yoki institutsional katalog orqali tekshirilishi bo‘yicha tanlandi. Bu to‘liq sistematik sharh emas; barcha mavjud bazalar qamrab olingani yoki bibliometrik reprezentativlik da’vo qilinmaydi.

Tahlilning asosiy birliklari kompetensiya tarkibi, o‘quv faoliyatining turi, baholash obyekti va mas’uliyat talabi bo‘ldi. Ular o‘rtasidagi o‘xshashlik va tafovutlardan pedagogik model ishlab chiqishda foydalanildi. O‘zbekiston bo‘yicha normativ asos va mahalliy pedagogik qo‘llanma, MDH bo‘yicha raqamli kompetentlikka oid maqola va konferensiya tezisi, xorij bo‘yicha JRC, OECD va UNESCO nashrlari tanlandi [1–8].

Metodologik cheklov shundaki, turli manbalardagi yosh guruhlar va ta’lim tizimlari bir xil emas. Masalan, PISA 15 yoshli o‘quvchilarni baholaydi; uning natijalari barcha abituriyentlarga bevosita tatbiq etilmaydi. Shuningdek, raqamli kompetensiya doirasi ijodkorlikning barcha psixologik jihatlarini qamrab oladigan test hisoblanmaydi. Shuning uchun maqolada sababiy bog‘lanish yoki foizli samaradorlik o‘rniga asoslangan metodik takliflar taqdim etiladi.

Raqamli savodxonlik odatda raqamli vositalardan foydalanishning tayanch imkoniyatlarini bildiradi. Raqamli kompetensiya esa bilim, ko‘nikma va munosabatlarning vaziyatga mos qo‘llanishini talab qiladi. Raqamli ijodkorlik ushbu poydevor ustida yangi mazmun, yechim yoki ifoda shaklini ishlab chiqishga yo‘naltiriladi. Mualliflik talqinida uning zarur belgilari mahsulotning maqsadga muvofiqligi, muayyan yangiligi, dalilliligi va mas’uliyatli yaratilishidir. Faqat bezakni o‘zgartirish yoki tayyor matnni boshqa formatga ko‘chirish har doim ijodiy faoliyat hisoblanmaydi.

Masalan, biologiyadan tayyor taqdimotni yuklab olish texnik operatsiyadir. Mahalliy hududdagi suv sarfi muammosini tanlash, ochiq ma’lumotni tekshirish, uni vizuallashtirish va amaliy tavsiyani asoslash esa ijodiy vazifaga yaqinlashadi. Bunda o‘quvchi mazmunni tushunadi, tanlov qiladi va tanlovining sababini tushuntiradi. Natijaning qiymati dastur

effektlarining ko‘pligiga emas, muammoning qanchalik tushunarli va ishonchli yoritilganiga bog‘liq.

DigComp 2.2 raqamli kompetensiyani besh yo‘nalish va 21 kompetensiya orqali tizimlashtiradi. Raqamli kontent yaratish yo‘nalishida kontent ishlab chiqish, qayta ishlash, mualliflik huquqi va litsenziyalar hamda dasturlash mavjud [5]. Ushbu doira raqamli ijodkorlikni faqat dizayn yoki dasturlash bilan cheklamaslikka yordam beradi. Maqolada aynan 2022-yilgi versiya tahliliy tayanch sifatida olingan; u eng yangi versiya degan da’vo ilgari surilmaydi.

OECD kreativ fikrlashni turli va original g‘oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirish bilan bog‘laydi [6]. Bu yondashuv ijodkorlikni tug‘ma iste’dodga tenglashtirish o‘rniga, topshiriq davomida ko‘rinadigan faoliyat sifatida muhokama qilish imkonini beradi. Raqamli vosita g‘oyani sinash, variantlarni solishtirish va tahrirlashni qulaylashtirishi mumkin. Biroq vositaning mavjudligi ijodiy natija uchun yetarli shart emas.

MDH tadqiqotlarida raqamli kompetentlik bilim, ko‘nikma, motivatsiya va mas’uliyatning o‘zaro bog‘liqligida ko‘rib chiqiladi [3]. Bu raqamli ijodkorlikni baholashda faqat tayyor faylni tekshirish kamlik qilishini ko‘rsatadi. O‘quvchining topshiriqqa munosabati, yordamdan foydalanishi va xavfsiz qaror qabul qilishi ham e’tiborga olinishi lozim. Shu bilan birga, ushbu tadqiqotlarning xorijiy tanlanmalariga oid natijalar O‘zbekiston yoshlari ko‘rsatkichi sifatida keltirilmaydi.

Raqamli ijodkorlikning birinchi ahamiyati mustaqil bilim olishga tayyorlashdir. Bo‘lajak talaba izlanish savolini tuzishni, bir nechta manbani qiyoslashni, asosiy tushunchani izohlashni va xulosaning chegarasini ko‘rsatishni mashq qiladi. Bu jarayon referat yozish, laboratoriya hisoboti tayyorlash va seminar muhokamasida qatnashish uchun zarur o‘quv odatlarini shakllantirishga xizmat qilishi mumkin. Kutiladigan foyda vazifaning sifati va muntazam qayta aloqa bilan bog‘liq.

Ikkinchi ahamiyat fanlararo fikrlashda namoyon bo‘ladi. Fizik hodisaning raqamli modelini yaratish fizik qonunni tushunish bilan birga matematik nisbat, grafik ifoda va izohlovchi matnni uyg‘unlashtirishni talab qiladi. Tarixiy mavzudagi interaktiv xarita esa manbashunoslik, fazoviy tasavvur va raqamli taqdimot ko‘nikmalarini birlashtiradi. Shunday topshiriqlarda texnologiya mazmunga xizmat qilsa, o‘quvchi bilimni yangi vaziyatda qo‘llashga majbur bo‘ladi.

Uchinchi ahamiyat xalqaro va madaniyatlararo muloqotdir. Mahsulotni turli auditoriyaga tushunarli qilish uchun atamalarni aniqlashtirish, tarjimani tekshirish va mahalliy kontekstni izohlash talab etiladi. O‘zbek tilida sifatli ta’limiy kontent yaratish global axborot almashinuvida milliy mazmunning ko‘rinishini kengaytiradi. Bunda milliy qadriyatlarni ifodalash boshqa madaniyatlarni soddalashtirib tasvirlash yoki stereotiplardan foydalanish hisobiga amalga oshirilmasligi kerak.

To‘rtinchi ahamiyat o‘z faoliyatini namoyish etish va kasbiy yo‘nalishni anglash bilan bog‘liq. Portfolio yoshning bir martalik bahosidan tashqari, izlanish jarayoni, xatolar ustida ishlashi va qiziqishlarini ko‘rsatadi. U oliy ta’limdagi keyingi o‘quv rejasini aniqlashga yordam berishi mumkin. Biroq portfolio avtomatik ravishda qabul, grant yoki ishga joylashishni kafolatlamaydi; uning vazifasi o‘quv rivojlanishini dalillar bilan ko‘rsatishdir.

Beshinchi ahamiyat axborotga tanqidiy munosabatdir. Raqamli mahsulot muallifi ma’lumotning kelib chiqishi, sanasi, o’lchov birligi va qo’llanish chegarasini tekshiradi. Grafikdagi noto’g’ri o’q yoki muhim kontekstning tushirib qoldirilishi auditoriyani chalg’itishini anglash ilmiy muloqotning bir qismidir. Demak, raqamli ijodkorlik go’zal tasvir yaratish bilan birga bilim uchun javobgarlikni ham talab qiladi.

Xulosa.Nazariy tahlil raqamli ijodkorlikni bo’lajak talabaning mustaqil o’rganish, bilimni amalda qo’llash va mas’uliyatli muloqotga tayyorgarligi bilan bog’lash mumkinligini ko’rsatdi. Uning ta’limiy qiymati dasturdan foydalanish tezligida emas, muammoni anglash, dalilni tekshirish, muqobil yechim ishlab chiqish va mahsulotni qayta takomillashtirish faoliyatida namoyon bo’ladi. Shu sababli raqamli ijodkorlik fan mazmuni va ilmiy fikrlashdan ajratilmasligi kerak.

Amaliy jihatdan uch yo’nalish tavsiya etiladi. Birinchisi, yuqori sinf va tayyorlov ta’limida kichik, aniq muammoga qaratilgan raqamli loyihalarni tashkil etishdir. Ikkinchisi, mahsulot bilan bir qatorda jarayon va individual hissani portfolioda qayd etishdir. Uchinchisi, baholashni mazmun, g’oya, foydalanish imkoniyati va mas’uliyat mezonlari bilan olib borishdir. Bu yo’nalishlarning bajarilishi uchun pedagoglarning metodik tayyorgarligi va resurslardan teng foydalanish sharoiti zarur.

Taklif etilgan model nazariy asoslangan metodik yechim bo’lib, uning samaradorligi ushbu maqolada tajriba orqali o’lchanmagan. Keyingi tadqiqotda modelni O’zbekiston ta’lim muassasalari sharoitida sinash, baholash mezonlarini aniqlashtirish va turli tayyorgarlikdagi yoshlar uchun moslashtirish lozim. Globallashtirish sharoitida barqaror natija texnologiyaning o’zidan emas, mazmunli vazifa, pedagogik ko’mak, tanqidiy fikrlash va mas’uliyatning uyg’unligidan kutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni. “Raqamli O’zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to’g’risida. Normativ hujjat. URL: <https://lex.uz/docs/-5030957>

2. Ishmuxamedov R., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. O’quv qo’llanma. Toshkent: Nihol, 2013. 279 b. Bibliografik ma’lumot: Chirchiq davlat pedagogika universiteti elektron kutubxonasi. URL: <https://cspu.uz/talim-va-tarbiyada-innovatsion-pedagogik-texnologiyalar>

3. Солдато́ва Г. У., Рассказа́ва Е. И. Психологические модели цифровой компетентности российских подростков и родителей // Национальный психологический журнал. 2014. № 2 (14). С. 27–35. Ilmiy maqola. DOI: 10.11621/npj.2014.0204. URL: <https://msupsyj.ru/articles/detail.php?article=5102>

4. Солдато́ва Г. У., Нестик Т. А., Рассказа́ва Е. И., Зото́ва Е. Ю. Цифровая компетентность российских подростков и родителей: структура и диагностика // Идеи О. К. Тихомирова и А. В. Брушлинского и фундаментальные проблемы психологии: материалы Всероссийской научной конференции с иностранным участием, Москва, 30 мая – 1 июня 2013 г. / ред. Ю. П. Зинченко, А. Е. Войскунский, Т. В. Корнилова. Москва: МГУ имени М. В. Ломоносова, 2013. С. 282–284. Konferensiya tezisi. Bibliografik yozuv: МГППУ kutubxonasi, katalog yozuvi № 376510.

5. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens — With new examples of knowledge, skills and attitudes. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. EUR 31006 EN. JRC128415. Ilmiy-metodik hisobot. DOI: 10.2760/115376. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415>
6. OECD. PISA 2022 Results. Volume III: Creative Minds, Creative Schools. Paris: OECD Publishing, 2024. Xalqaro tadqiqot hisoboti. DOI: 10.1787/765ee8c2-en. URL: <https://doi.org/10.1787/765ee8c2-en>
7. Miao F., Holmes W. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO, 2023. 44 p. Yo‘riqnoma. ISBN 978-92-3-100612-8. DOI: 10.54675/EWZM9535. URL: <https://doi.org/10.54675/EWZM9535>